

En landsdekkende og lokal kirke

Muligheter og utfordringer med kirkelig nærvær i et samfunn i endring¹

Folk og kirke i endring - innledning

Det skjer stadig endringer i befolkningen i vårt land. Vi får nye innbyggere, med ulik kulturell og religiøs tradisjon. Det er stor grad av mobilitet, ved at folk flytter for å finne arbeid og bosted. Det bygges nye tettsteder, gjerne i nærheten av de store byer, og tradisjonelle byområder endres. Noen tradisjonelle bygdesamfunn endres, noen ved betydelig synkende folketall og noen ved nye sentrumsdannelser.

Den norske kirke er også i endring. Relasjonen mellom stat og kirke er endret. Det skjer endringer i den internkirkelige organisering og struktur. De ansattes rammebetingelser er i endring. Blant annet har prestene ikke lenger boplikt og har en arbeidstidsordning tilsvarende andre ansatte. Det skjer stadig endringer i frivillig engasjement og deltakelse. Det er behov for jevnlig å reflektere over hva det vi si å være kirke og menighet, og hvordan en skal være det, på det stedet en bor.

Målet med dette notatet er å gi støtte til ledere i den lokale kirke til å reflektere over kirkens situasjon og utfordringer. For det første vil vi identifisere noen av de utfordringer som oppstår når det er endringer i det demografiske landskapet/befolkningsstrukturen. For det andre peker vi på behovet og muligheter for å skape større samsvar mellom folks bosted og kirkelig nærvær. Vi ønsker å stimulere til at kirken i større grad tar hensyn til demografiske endringer og i økende grad legger til rette for kirkelige virksomhet på steder som er naturlige samlingspunkter for folk i lokalmiljøet.

Når vi ser at folk mister en kirkelig tilknytning utfordrer det oss som kirke og menigheter til å være mer nær og tilgjengelige. Vi ønsker å peke på og å legge til rette for at den lokale kirke kan ivareta sitt kall og oppdrag, slik det er formulert i kirkeloven § 9: «å vekke og nære det kristelige liv i soknet».

Notatet består av fire hoveddeler. Den første delen (A) omtaler folkekirken som landsdekkende kirke. Den andre delen (B) ser på muligheter og utfordringer med kirkelig nærvær i et samfunn i endring. Deretter er det en mer konkret del (C) om hvordan en kan arbeide for og etablere kirkelig nærvær på nytt sted, organisert som et prosjekt. Siste del (D) er et kort utblikk, der en samler noen tråder og peker på noen mulige utviklingstrekk for kirken som helhet. Til slutt er det listet opp noen referanser og adresser for mulig videre kontakt.

A. Landsdekkende kirke - en folkekirkestrategi

Den norske kirke er i grunnloven omtalt som en «folkekirke». Det er ulike oppfatninger om hva som menes med dette begrepet.² Vi skal ikke her drøfte ulike forståelser av folkekirken. Vi vil imidlertid fremheve en side ved folkekirken som har vært og er et premiss for den

¹ Dette notatet er blitt til som et resultat av samtaler mellom Rolf Arne Tjøstheim (NMS), Hans Austnaberg (MHS/VID-Stavanger), Knut Edvard Larsen (Tunsberg bispedømme), Paul Erik Wirgenes (Kirkerådet) og Erling Birkedal (MF-MUV) i 2014-16. Birkedal har skrevet teksten og fått innspill og kommentarer fra de andre i gruppen. Arbeidet med teksten ble avsluttet i mai 2016.

² Se nærmere omtale av «Folkekirke» i for eksempel *Folkekirke nå*. Verbum 2015.

kirkeordning vi har, nemlig at kirken er til stede og tilgjengelig over hele landet. Når begrepet folkekirke kom inn i grunnloven, og også når staten gir økonomiske bevilgninger, er det en forutsetning at det skal være en landsdekkende, lokalt forankret kirke.³ Hvordan dette skal konkretiseres, hva som er kriterier for å være landsdekkende og lokalt forankret er imidlertid ikke helt klart. Det vises til «soknet» for å forklare kirken som lokal.⁴ Det slås også fast i gjeldende kirkelov at «Soknet er den grunnleggende enhet i Den norske kirke og kan ikke løses fra denne. Soknet har selv rettigheter og forpliktelser ...»⁵

Soknet er en geografisk enhet som har minst én kirke og et valgt menighetsråd (Kirkeloven § 9) som opptrer på soknets vegne. Sognet har tilgang til sokneprest (én prest kan ha ansvar for flere sokn) og nødvendig bemanning til å utføre de kirkelige tjenester. Sokn og menighet brukes av mange som synonyme begreper når en tenker på geografisk område. Enda mer overlappende er begrepene på nynorsk (jf sokn og sokneråd).. Hvordan begrepsbruken er, er imidlertid ikke så entydig i hele landet. Det er blant annet ikke selvfølgelig hva som skal være begrepsbruken når det er sokn som har flere kirker og flere gudstjenestefeirende fellesskap.⁶ Noen vil da omtale den gudstjenestefeirende forsamling på et bestemt sted som en menighet. Andre vil vektlegge den rettslige side ved soknet, med ett menighetsråd, og at det da også er én menighet. Tankegangen er da at den samme menighet blir synliggjort og konkretisert på ulike steder og til ulike tider.

I dette notat legger vi til grunn at sokn primært er et rettslig begrep, mens menighet primært er et teologisk begrep, der ordet forkynnes og sakramentene forvaltes. Menigheten er den grunnleggende arbeidsenhet i kirken der det feires gudstjeneste.⁷ (Se nærmere omtale av ulike typer menigheter i del B.)

Bygging av nye kirkehus har i tidligere århundrer vanligvis skjedd ved at lokalbefolkningen har tatt ansvar eller at kirkelige og statlige myndigheter har pålagt borgere å reise lokale kirker, med krav om størrelse etter befolkningen. I de senere generasjoner har dette ansvar vært ivaretatt av offentlige myndigheter. Fortsatt er det kommunene som har det økonomiske ansvar for bygging, drift og vedlikehold av kirker (Kirkeloven § 15 a). Det er ikke faste kriterier for hva som skal til for å bygge en ny kirke, for eksempel antall medlemmer i et

³ Se for eksempel tildelingsbrev fra departementet, dat. 15.10.2015, til bispedømmerådene og kirkerådet, som viser til Prop. I S (2015-2016) som sier følgende om bevilgningene til Den norske kirke: «Bevilgningene under kapitlet skal støtte opp under Den norske kirke i samsvar med Grunnloven § 16. Dette er hovedmålet. Fra hovedmålet er det utledet følgende mål: Den norske kirke skal være en landsdekkende, lokalt forankret kirke. Dnk skal ha en oppslutning som bekrefter dens karakter som folkekirke. Dnk skal, formidle evangelisk-luthersk tro og tradisjon og tilby trosopplæring til alle barn. Dnk skal være organisert i samsvar med demokratiske prinsipper og verdier.»

⁴ Den norske kirke har de siste årene ikke villet lage klare kriterier for lokal kirkelig inndeling, eller hva som er et sokn. I høringsnotatet om «Veivalg for fremtidig kirkeordning» fra Kirkerådet i 2015 omtales noen mulige kriterier (s.43). Innstillingen fra Kirkerådet til Kirkemøtet i 2016, etter høringen, er imidlertid at en legger til grunn at soknet fortsatt er den grunnleggende enheten, men at en ikke foretar noen «fullstendig gjennomgang av soknstrukturen nå» (KM Sak 08 /16).

⁵ Kirkeloven § 2. Denne paragrafen i kirkeloven er grunnlaget for at en kan omtale soknet som et «rettssubjekt». Fra 2017 er det to rettssubjekt i Den norske kirke, soknet som det lokale rettssubjekt, og et nasjonalt rettssubjekt, representert ved Kirkemøtet.

⁶ Det har vært slått sammen flere sokn i sentrale områder i de store byene de siste årene, spesielt Bergen og Oslo. Her er det sokn som har 4-5 kirker som er i kirkelig bruk. I landlige strøk der det slås sammen sokn, er det en større utfordring med oftest relativt lang avstand kirker imellom.

⁷ Se CA VII som omtaler kirke som «forsamlingen av de hellige der evangeliet blir forkynt rent og sakramentene forvaltet rett». Vi viser videre til Hegstad 2009:10.

sokn.⁸ En byggesak og bevilgninger til ny kirke er underlagt vanlige demokratiske prosesser i en kommune, og i praksis er bygging av ny kirke i stor grad avhengig av et lokalt engasjement. (Se mer om strukturelle utfordringer under del B og C.)

Vi har mange eksempler fra historien på at det har vært behov for å bygge kirker på grunn av demografiske endringer, eller at folk ikke har vært tilfreds med de kirker som var eller manglende kirkelig betjening i lokalsamfunnet. Slike behov har ofte ført til lokale initiativ også at lokalbefolkningen har tatt ansvar for å reise kirke/gudshus. I siste del av 1800-tallet ble det satt en standard på antall sitteplasser i kirker, sett i forhold til innbyggertallet i soknet. Det førte til en storstilt kirkebygging mange steder i landet, ikke minst de steder som hadde stor befolkningsøkning på grunn av industrialisering.

Småkirke-bevegelsen i første del av 1900-tallet er kanskje det beste eksempel på folkelig initiativ og engasjement for å få bygd nye kirker. Ved hjelp av denne bevegelsen ble det reist mange kirker, spesielt i sterkt voksende bydeler i de store byene. De fleste av disse byggene ble senere integrert i den offentlig kirkelige struktur. En tilsvarende bevegelse hadde vi i Danmark noen år tidligere, organisert innen rammen av Kirkefondet.⁹

Også kirkelige organisasjoner har i senere tid vært sterkt engasjert i etablering av nye menigheter i nye boområder. Dette gjelder særlig Kirkens Bymisjon, det tidligere Indremisjonsselskapet og Det norske misjonsselskap. Mange av disse prosjektene har etter prosjektperioden blitt etablert som sokn i Den norske kirke og kirkebygg har kommet etter hvert, f.eks. Mortensrud og Bjørndal i Oslo. Bedehusene, som er mest utbredt i landlege strøk, kan også til en viss grad sees på som en strategi for kirkelig nærvær der folk bor. Samtidig som bedehusene har vært båret oppe av engasjerte lekfolk, har bedehuset også til en viss grad blitt brukt som forsamlingslokaler til kirkelig betjening av soknets prester.¹⁰

Tidligere var det en ordning med kapelldistrikt, der deler av menighetsarbeidet i soknet var knyttet til dette kapellet/kirken. . Kapelldistriktene var en særskilt kirkelig enhet innen soknet, med eget menighetsråd / styre for virksomheten og var naturlig avgrenset rundt kapellet. Denne ordningen ble imidlertid opphevet ved innføring av kirkeloven av 1996. Det ble da to organ som representerte soknet, menighetsrådet (på soknenivå), og kirkelig fellesråd (på kommunenivå).

Historisk kan en forstå inndeling av hele landet i geografiske sokn som en strategi for å sikre kirkelig nærvær i alle lokalsamfunn. En slik strategi kan også ut fra et teologisk perspektiv beskrives som en misjonal strategi. Det er en måte å nå ut med kristen forkynnelse, diakoni og kirkelig betjening til hele befolkningen. Alle deler av landet er en del av et kirkelig sokn. Dette er fortsatt en intensjon fra den kirkelige ledelse og bevilgende myndigheter. En kan imidlertid stille spørsmål ved om et slikt prinsipielt utgangspunkt og geografisk inndeling er tilstrekkelig for å oppnå en ønskelig nærhet mellom folk og menighet, og mellom folk og kirkebygg. Noen steder der det er god dekning med kirkebygg blir det færre mennesker. Andre steder der det bygges nye lokalsamfunn kan det være relativt langt til nærmeste kirkebygg, og kirkebygget kan oppleves avsides eller utenfor naturlige samlingspunkt i

⁸ Kirkeloven § 21 gjelder «Oppføring av ny kirke mv.» Det heter her at ny kirke skal bygges når en kirke er tilintetgjort eller ... er ubrukt, når den under vanlige gudstjenester ikke gir tilstrekkelig plass ... eller når det dannes et sokn der det fra før ikke er kirke.

⁹ Fra 1890 ble Kirkefondet etablert i København, med formål å bygge kirker og menigheter i en raskt voksende befolkning i storbyen. Slagordet, og retningslinjene for arbeidet var: en kirkebygning, en prest og et sokn for hver 5000 mennesker. (Se artikkel av gen.sekr. i Kirkefondet, Henrik Bundgaard Nielsen, i *Kirken i dag* 1/2015.

¹⁰ Se omtale av bedehusbevegelsen hos f.eks. Olav Aagedal: Rapport fra Bedehusland, Samlaget 1988.

lokalmiljøet. Spesielt utfordrende blir det om soknet blir så stort at folk ikke opplever det som en naturlig og identitetsbekreftende enhet for sin kirkelige tilhørighet og deltagelse. Det er naturlig at kirken spiller på lag med den lokale kultur og det sosiale liv i lokalsamfunnet, og er synlig til stede der folk flest samles og opplever tilknytning. På den annen side gjør økt mobilitet og bedre kommunikasjon det enklere for folk å reise til kirke over lengre avstander, dersom en er motivert til det.

B. Tilgjengelig og nær kirke - en praktisk folkekirkestrategi

Folk, også medlemmer av folkekirken, har ulike ønsker og behov for kirkelig nærvær og fellesskap i sitt lokalmiljø. Noen benytter seg av kirken ved de store anledninger i livet og høgtider, mens andre ønsker et mer eller mindre kontinuerlig kirkelig fellesskap i sitt lokalmiljø ved gudstjenester og andre typer fellesskap. En utfordring for kirkelige ledere er å legge til rette for kirkelig nærvær på en slik måte at en kan dekke ulike ønsker og behov.

Fra kirkens ledelse er det et mål at kirken skal være mest mulig tilgjengelig for så mange som mulig og involvere flest mulig. Ikke minst er det viktig å legge til rette for at kirkens trosopplæring er tilrettelagt slik at foreldre og barn opplever det naturlig å delta. Det er vanlig at ulike trosopplæringstiltak er knyttet til selve kirkebygget. Av praktiske og geografiske/demografiske grunner kan det i noen tilfelle være mer egnet å bruke andre lokaler. Det er nødvendig å forholde seg til lokalsamfunnet slik det faktisk er og lytte seg frem til hva som vil være naturlige møtesteder for barn og unge i ulike aldre.

Det er også i tråd med kirkens mål og verdier å være til stede i lokalsamfunnet som en diakonal institusjon, med omsorg for mennesker og skaperverket som helhet. Kirken er kalt til å være nærværende i alle lokalsamfunn slik at mennesker kan merke Guds kjærlighet.

I arbeid med *gudstjenesten* skal en legge vekt på stedegengjøring, involvering og fleksibilitet.¹¹ Dette betyr blant annet at det er nødvendig å lytte seg inn i det lokalsamfunnet man er en del av, og forholde seg til de ønsker og forventninger som er der. Målet om å få så mange som mulig involvert i gudstjenesten kan i noen tilfeller bety at en må legge til rette for gudstjenester på andre steder enn i de tradisjonelle kirkebyggene. Det blir et spørsmål om hva som er praktisk mulig og tjenlig, både for folk og den kirkelige ledelse.

Av stor betydning for folkekirken tydelighet i lokalsamfunnet er også kirkens kulturarbeid, en utstrakt korvirksomhet samt misjonsorganisasjonene og barne- og ungdomsorganisasjonenes mange og ulike grupperinger.

Det er aktører som de siste årene har arbeidet for å legge til rette for kirkelig nærvær i lokalsamfunnet, ut fra ulike kirkelige idealer og ulike medlemmers ønsker. Noen legger vekt på å hjelpe lokale kirkelige ledere til å se de ulike behov og ønsker og løse det innen de organisatoriske rammer som finnes.¹² Andre legger vekt på å etablere alternative eller nye menigheter, som supplement til sokne-menigheten. Det kan være menighetsdanning som tar utgangspunkt i bestemte sosiologiske kjennetegn, en subkultur, interesser eller yrkestilhørighet (se f.eks. Rasmussen 2004 og Rønnestad 2010.) Noen vil beskrive denne type

¹¹ Dette var kjerneverdier i gudstjenestereformen som ble gjennomført i første del av 2000-tallet. Se f.eks. Sindre Eide: *Gudstjenesten – menighetens hjertesak*, i Birkedal mfl. 2011

¹² Se en kort gjennomgang av de mest aktuelle aktører innen rammen av *Den norske kirke i Birkedal 2015*.

fellesskap som «menighetsfellesskap», ikke som menighet i kirkerettslig forstand, men da forstått som en forening (Nordhaug 2006).

Kirkelig nærvær – uten kirke

Vi kan tenke oss følgende situasjon som er ganske typisk for mange lokalsamfunn, spesielt i områdene rundt de store byene.

Det er etablert nye boligfelt, med barnehage(r) og skole i nærheten av et trafikknutepunkt i kommunen. Det vokser opp forretninger og ulike servicetilbud til befolkningen på samme stedet. Kanskje er det 3-4000 mennesker som opplever dette som sitt nær-senter, der en foretar det meste av dagligvarehandelen. Fritidsaktiviteter for barna skjer oftest på stedet, på den lokale skolen eller idrettslokaler/kulturbygg. Det er ikke noe kirke på dette stedet. Det er 4-5 km eller lenger til nærmeste kirke. Soknets kirke ligger fint plassert i forhold til tidligere landlig bebyggelse, men oppleves avsides i forhold til dagens offentlig kommunikasjon og lokalmiljøets sentrum.

Hvordan skal vi som kirke forholde oss til denne situasjonen? En kan tenke seg i alle fall to mulige strategier:

- For det første kan man arbeide aktivt for å knytte mennesker til den tradisjonelle kirken og menigheten. Det kan innebære noen geografiske og kulturelle utfordringer. I tillegg til relativt lang avstand, kan nyinnflyttede mennesker oppleve det utfordrende å komme inn i et kirkelig miljø som for dem oppleves etablert og tradisjonelt. I tillegg er kanskje den gamle kirken mer egnet til høgtid enn de mange aktiviteter en ønsker for barn og unge.
- For det andre kan man legge til rette for å etablere kirkelig virksomhet med nytt kirkebygg der folk bor, på det nye tettstedet. Dette vil da være lokal aktivitet og tjenester underlagt samme menighetsråd som er fra før. Dette kan sees på som en strategi for kirken til å nå lenger ut, og slik legge til rette for å involvere flest mulig. Sett ut fra nye beboeres perspektiv, kan det oppleves som at kirken imøtekommer ønsket om et kirkelig fellesskap og virksomhet på sitt sted.
- Alternativt kan en etablere et nytt sokn, med ny kirke og eget menighetsråd.

Hvilken strategi skal den lokale kirkelige ledelse velge? Hvordan skal en arbeide for å finne ut hva som er ønskelig og tjenlig i det enkelte tilfelle, i sitt lokalsamfunn? Svarene på disse spørsmålene kan variere.

I noen tilfeller kan kirkelig nærvær / nytt kirkebygg være en integrert del av en kommuneplan, og blir ivaretatt ved at det avsettes kirketomt og settes i gang et planarbeid parallelt med utvikling av lokalsamfunnet som helhet. Da vil det sannsynligvis bli etablert en god struktur for et slikt arbeid, der både det bygningsmessige og menighetens virksomhet som helhet blir gjennomtenkt og tilrettelagt, i tråd med utviklingen av lokalsamfunnet ellers.

I mange situasjoner er dette imidlertid ikke tilfellet, og kirkens ledere opplever at en kommer på etterskudd i forhold til utvikling av lokalsamfunnet. Endrede relasjoner mellom stat og kirke kan også virke inn på kontakten med lokale myndigheter, på den måten at bevisstheten og opplevelse av ansvar for kirken kan bli mindre. I slike tilfeller kan det oppleves krevende å få til en god kommunikasjon og felles forståelse. Det er denne type utfordringer vi her vil ha mest fokus på. Det første en da må gjøre er å analysere situasjonen og reflektere over mulige veivalg.

En analyse av situasjonen bør forankres i det lokale menighetsråd / fellesråd for det aktuelle soknet, og ev. bispedømmerådet. Hvordan et slikt arbeid skal organiseres kan variere. Det er imidlertid viktig at alle relevante aktører blir involvert og får et eierforhold til prosessen. Prosessen vil oftest starte med lokale ildsjeler. I tillegg til dette positive og nødvendige engasjementet hos enkeltpersoner og lokale grupper, er det nødvendig å forankre en analyse- og planprosess hos de som har det formelle ansvaret.

Dette notatet er ikke stedet for å gå i detalj på hvordan en kan gjennomføre en analyse, men vi vil bare peke på ulike aktuelle elementer i en analyse.¹³ Vi tenker en analyse kan inkludere:

- En undersøkelse av medlemmers ønsker om kirkelig nærvær i sitt lokalmiljø. Det kan ev. skje i form av spørreskjemaundersøkelse og / eller intervju med et utvalg av medlemmer i det aktuelle området.
- En beskrivelse av den demografiske situasjon og utviklingsprognoser i kommunen generelt, og det aktuelle lokalmiljøet i særdeleshet.
- En analyse av de kirkelige bygg og andre egnede lokaler i lokalsamfunnet. Dette kan inkludere både byggenes omfang / plass, egnethet til ulike kirkelige aktiviteter, bygningsmessig standard mm.
- En analyse av menighetens virksomhet, ulike oppgaver, tiltak, oppslutning mm – i et utviklingsperspektiv. Dette inkluderer også evt. planer for videre utvikling.
- En analyse av menighetens virksomhet i lys av visjonen for Den norske kirke.

Den siste analysen kan skje ved at en tar for seg de ulike elementer i kirkens visjonsdokument, og spør seg i hvilken grad dette preger den lokale menighet og ev. hva en kan gjøre for bedre å ivareta kirkens visjon. Den norske kirkes visjon er slik, i kortform: (<https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/plandokumenter/visjonsdokument/>)

Den norske kirke – en evangelisk-luthersk folkekirke
Mer himmel på jord

Kirken vitner i ord og gjerning om frelse, frihet og håp i Jesus Kristus ved å være:

Bekjennende

Vi tilber og bekjenner troen på den treenige Gud sammen med den verdensvide kirken.

Åpen

Vi er et fellesskap preget av likeverd, deltakelse og respekt for mangfold.

Tjenende

Vi viser barmhjertighet, fremmer rettferdighet og verner om skaperverket.

Misjonerende

Vi vitner om Jesus Kristus lokalt og globalt.

Spørsmål det da vil være naturlig å stille, er blant annet:

- Hvordan kan vi være en tilbedende og bekjennende kirke på vårt sted, og samtidig i samspill med både den nasjonale og verdensvide kirke?
- Hvordan kan vi på vårt sted stimulere til en åpen kirke, preget av likeverd, deltakelse og respekt for mangfold?
- Hvordan kan folk på vårt sted erfare at vi er en tjenende kirke?
- Hvordan legge til rette for en misjonerende kirke, der vitnesbyrdet om Jesus Kristus kan nå ut til flest mulig i vårt lokalsamfunn?

¹³ For mer utdyping av hvordan en kan gjennomføre ulike typer analyser, se for eksempel Birkedal mfl. 2011

Ut fra en analyse og svar på slike spørsmål er tiden inne til å skissere ulike strategier og deretter trekke noen konklusjoner. En må svare på hvordan en i det aktuelle lokalsamfunnet best kan legge til rette for nærvær mellom folk og kirke. Det er å videreutvikle folkekirken.

Dersom en velger å gå videre med å etablere kirkelig aktivitet med bl.a. gudstjenestefeiring på nytt sted, er det aktuelt å drøfte hvilke modell en vil tenke etter. En kan da starte med de ulike modeller som er skissert nedenfor. Deretter kan det i første omgang være aktuelt å organisere en første fase som et prosjekt. Dette omtales mer utfyllende i neste hoveddel av dette notatet.

Ulike modeller og rettslig grunnlag for menighetsdannelse

I utgangspunktet tilhører alle medlemmer i Den norske kirke en soknemenighet, ut fra bostedsadresse. Samtidig er det i praksis en variasjon av ulike typer menighetsdannelser. Det er imidlertid bare noen få typer menigheter som er hjemlet i kirkelov og regelverk. Vi vil her kort kommentere de mest aktuelle modeller, og viser ellers til utfyllende litteratur.

- *Valgmenighet* er en type menighet som kan strekke seg over flere sokn, og som er basert på personlig medlemskap, og har i noen sammenhenger også blitt omtalt som personmenighet eller personsokn.¹⁴ Denne form for menighet er direkte omtalt i kirkeloven som en mulighet (§ 24), der Kirkemøtet kan godkjenne dette som forsøk.¹⁵ Bispemøtet (BM 01/2005) og Kirkemøtet (KM 09/2005) har behandlet saken og satt visse vilkår til at slike menigheter opprettes. Det gjelder blant annet at disse skal basere medlemskap på dåp (slik som i kirken som helhet), at en skal bruke ordinert prestedtjeneste og at biskopen skal ha tilsyn med menigheten.

- *Kategorialmenighet* er menigheter for en bestemt kategori mennesker som av ulike grunner ikke naturlig hører inn under en ordinær lokalmenighet. Denne type menigheter er også omtalt i kirkeloven (§2, siste ledd). Døvekirken og Samisk menighet i sørsamisk språkområde er etablert som slike menigheter (og har hatt egen statlig finansiering tom 2016). Menighetene er ikke knyttet til bestemte sokn, og medlemmene har medlemskap både i kategorialmenigheten og soknemenigheten.

Internasjonale menigheter, slik det er i de største byene, kan teologisk forstås som kategorialmenigheter. Det er imidlertid et uavklart organisatorisk forhold mellom disse og Den norske kirke. En av utfordringene er blant annet knyttet til at det vanligvis er en blandet forsamling, der bare en del er medlemmer i Dnk. Det vil også ofte være en økumenisk profil i slike menigheter, med innslag fra ulike kristne tradisjoner.

Relasjonen mellom Den norske kirke og ulike studentmenigheter kan ha noe av de samme utfordringene. Likedan kan disse kjennetegnene og utfordringene også gjelde flere av menighetsdannelsene i de frivillige organisasjonene, for eksempel Storsalen i Oslo.

- *Profilmenighet* er brukt som begrep på gudstjenestefeirende fellesskap med en bestemt profil. Det kan for eksempel være en bestemt målgruppe for arbeidet, eller bestemt arbeidsmåte.¹⁶ Det kan være flere gudstjenestefellesskap i samme menighet / sokn, slik det for

¹⁴ ByMenigheten-Sandnes er den eneste menighet som nå er godkjent som valgmenighet. Den ble etter noen år etablert som et eget sokn innen Stavanger bispedømme, og har rettigheter og plikter som andre sokn så langt det lar seg gjøre. Se videre omtale i Rønnestad 2010, Berge 2011 og Menighetsutvikling i Stavanger bispedømme 2005.

¹⁵ Kirkeloven § 24: «Kirkemøtet kan godkjenne forsøk med valgmenigheter som selv finansierer sin virksomhet. Nærmere vilkår for enkelte forsøk fastsettes av Kirkemøtet.»

¹⁶ Se nærmere om dette f.eks. i Rønnestad 2010 og Berge 2011. Ulike gudstjenester i Storsalen i Oslo på samme søndag kan forstås som profilmenigheter, innen samme menighet.

eksempel er i sentrumsmenigheter i Oslo og Bergen. Det kan da være slik at en bestemt kirke får i oppdrag å gjennomføre gudstjenester med en bestemt profil, på vegne av hele soknet.

- *Områdemenighet* brukes som begrep på kirkelig virksomhet innen et avgrenset geografisk område innen et sokn, eventuelt på tvers av soknegrenser. Det likner mye på det som tidligere ble kalt kapelldistrikt, selv om det nå kanskje ikke er noe kapell / kirkebygg på stedet. Et ønske for en slik etablering vil vanligvis være at det på sikt blir opprettet eget sokn, eller i alle fall bygget kirke. I første omgang vil det være mest nærliggende at en slik virksomhet ledes av et menighetsutvalg.

Vi ser at det er to former for menighet i tillegg til soknemenigheten, knyttet opp mot den norske kirkes struktur som er hjemlet i kirkeloven, valgmenigheter og kategorialmenigheter. I tillegg er det muligheter for flere menighetsfelleskap innen soknets geografiske områder, område- eller profilmensigheter. Disse siste kan innpasses i virksomhetsregler for menighetsråd og kirkelig fellelsråd (§8), med utvalg under menighetsrådet (se mer om dette nedenfor).

C. Etablere kirkelig nærvær der folk bor – et prosjektarbeid

Vi vil her utdype noen utfordringer og dilemma en må forholde seg til, om en velger å satse på å etablere en kirkelig virksomhet på et nytt sted. Deretter vil vi gi noen råd om hvordan det kan arbeides med dette som et lokalt prosjekt.

Tidligere erfaringer

Det er gjort mange ulike erfaringer med å bygge nye menighetsfelleskap de siste årene, innen rammen av Den norske kirke. I den videre tekst bygger vi i stor grad på den erfaring som er gjort gjennom Det norske misjonsselskap (NMS) sitt arbeid med å etablere nye menigheter/menighetsfelleskap.¹⁷ I disse erfaringene har det i hovedsak dreiet seg om å etablere og drifte et nytt menighetsfelleskap utgått fra en eksisterende menighet (soknemenigheten), som også kan bli omtalt som «moderemenigheten». Den nye enheten har som oftest fått betegnelsen «menighetsplante», uten at det nødvendigvis har betydd en ny menighet i betydningen nytt sokn. Det kan også i noen tilfelle omtales som en områdemenighet eller kategorialmenighet. Enkelte steder har det også vært en intensjon at det på sikt skulle opprettes et eget sokn.

NMS har de siste årene bidratt til å etablere nye menighetsfelleskap ved å være «fødselshjelp» for nye menighetsfelleskap. Det har skjedd både ved å stille til disposisjon medarbeidere og/ eller økonomiske midler over en viss tid i en prosjektperiode. Intensjonen har alltid vært at en i løpet av en avgrenset periode skulle finne frem til en lokal og forutsigbar ordning for finansiering og organisering av virksomheten, primært gjennom givertjeneste. I teksten nedenfor legger vi til grunn at det er en slik prosjektfase. Vi skjelner mellom en innledende etableringsfase, en prosjektfase og deretter en driftsfase.

Noen strukturelle og organisatoriske utfordringer

Det er ikke noe lovverk eller forskrifter for Den norske kirke som regulerer hvordan etablering av kirkelig nærvær på et nytt sted skal skje. En ny organisering eller økt virksomhet er ikke noe som automatisk utløser nye økonomiske midler, bygging av ny kirke eller økt

¹⁷ Se nærmere omtalt av NMS' arbeid her: <http://www.nms.no/menighet/>

bemanning.¹⁸ I utgangspunktet må de lokale kirkeledere / rådsorganene vurdere bruk av de ressurser en allerede har i den lokale kirke. Det kan bety en omdisponering av arbeidstid for ansatte til et nytt sted. Det kan igjen måtte bety at det blir mindre kirkelig bemanning i andre deler av lokalmiljøet /kommunen. I noen tilfelle kan dette være en naturlig konsekvens ut fra raske demografiske endringer, mens det i andre tilfeller ikke er det. Det vil naturligvis være mulighet for lokale ledere å skaffe nye inntekter, for eksempel i form av frivillige gaver. En må i hvert tilfelle forholde seg til den lokale kontekst og finne den vei som er mulig med de rammebetingelser og personlige ressurser som er tilgjengelige.

Det kan være forskjellige måter å tenke på når en skal gjennomføre kirkelig aktivitet / på et nytt sted i soknet. Ut fra erfaringer på ulike steder skisseres *mulige alternativer*:

- Fordele presteressurs, ved å fordele forordnede gudstjenester også til det nye stedet. Det vil være en naturlig strategi i de tilfeller det er et mål å bygge ny kirke.
- Plassere tiltak innen trosopplæringen til lokaler i et nytt boligområde. Det kan for eksempel være tjenlig å ha tiltak for de minste barna her for å få stor deltakelse. Dette kan ev. kombineres med enkelte samlinger i kirken.
- Virksomhet som drives i hovedsak av ekstraordinære økonomiske og menneskelige ressurser, med støtte fra kirkelig stab eller frivillig. Det kan være arbeid for barn og unge knyttet til ulike organisasjoner eller i menighetens regi. Det kan være gudstjenester som i hovedsak gjennomføres ved prosjektilsatt person og / eller frivillige. Det kan være ulike typer av smågrupper og felleskap for voksne.

Hva som er det naturlige valget vil ofte vokse frem som en konsekvens av lange prosesser som har pågått i lokalmiljøet, og en bred drøfting. For å få en oppdatert drøfting og få involvert alle aktuelle personer anbefaler vi et systematisk arbeid for å skape en god forankring.

Menighetsutvalg er den naturlige styringsordning når vi snakker om å etablere en aktivitet på et nytt sted innen et sokn. Det er menighetsrådet, som har virksomhetsansvar og opptrer på vegne av det lokale rettssubjektet / soknet, som har myndighet til å etablere et slikt utvalg. I Virksomhetsregler for menighetsråd og kirkelig fellesråd står det i § 8 at «*Menighetsråd / kirkelig fellesråd kan oppnevne utvalg til forberedende behandling av saker som hører inn under rådet, til å utføre særskilte verv, til å lede grener av rådets virksomhet og til å utføre særskilte angitte oppgaver innen rådets ansvarsområde. Til slike utvalg kan det velges også andre enn rådets medlemmer. Begge kjønn skal om mulig være representert.*»

Når det for eksempel er ønskelig å etablere gudstjenestelig virksomhet på et bestemt sted i soknet der det fra før ikke er kirke, kan dette da forstås som «grener av rådets virksomhet» og «særlige angitte oppgaver innen rådets ansvarsområde». Menighetsrådet gir mandat til et slikt utvalg. Ut fra erfaring vil initiativ til en slik virksomhet ofte komme utenom menighetsrådet, gjerne fra personer som bor i det aktuelle området. For at det skal bli mest mulig klarhet i ansvars- og oppgavefordeling er det avgjørende at det blir en skriftlig avtale

¹⁸ Kirkeloven § 15 sier at kommunen har ansvar for blant annet «utgifter til bygging, drift og vedlikehold av kirker». Videre heter det at utgiftsdekning skal «gi grunnlag for at det i soknene kan holdes de gudstjenester biskopen forordner, at nødvendige kirkelige tjenester kan ytes ...» I § 17 sies det at «det skal være kirke i hvert sokn». Det er imidlertid ikke slik at kirken selv kan inndele / opprette nytt sokn, som så i neste omgang utløser ny midler til nytt kirkebygg. § 2 sier at endringer i den kirkelige inndeling fastsettes av Kongen (dvs. departementet). Dette er foreslått videreført også med revidert kirkelov fra 2017. Grunnen til dette er at departementet ønsker å passe på at det som kan oppfattes som en intensjon og press om utgifter for kommunene ikke er opp til kirkens egne organer å bestemme, men må legges til et annet offentlig organ. Praksis har vært at det må være bindende politiske vedtak om bygging og bevilgning til soknekirke om departementet vil godkjenne opprettelse av nytt sokn.

mellom de ulike aktører og parter i en slik virksomhet. Vi har merket oss oppsummeringen av erfaring om slike etableringer i Stavanger bispedømme: Det bør skje på grunnlag av strategiske vedtak i ledelsen av soknet, det bør være god informasjon til alle involverte, og det bør også være noen felles gudstjenester for hele soknet der en får bekreftet ulike deler og helheten i soknet (Berge 2011:11-12).

Innledende drøftinger - organisering

For å lykkes med store endringer i en menighet er det nødvendig med felles forståelse av hva en vil. Det er nødvendig å avklare hvem som eier prosjektet eller prosessen. Det er avgjørende at alle berørte instanser trekkes med i en åpen og inkluderende prosess for å bidra til å skape en forståelse. I en slik etableringsfase vil det være naturlig å forholde seg til eller gjennomføre et analysearbeid (se ovenfor). For å få til en god og åpen prosess, vil vi i tillegg til et analysearbeid anbefale blant annet følgende:

- Etablere en arbeidsgruppe, adhoc-komite eller en permanent kontaktgruppe for arbeidsprosessen frem mot ev. etablering av et prosjekt.
- Arrangere en åpen samling og sikre god dialog med alle som er engasjert i saken. Det er viktig at en får til åpenhet i prosessen og unngår å få kommentarer i form av: «Vi fikk ikke komme med våre innspill og ønsker.»
- Etablere en elektronisk informasjonskanal, helst med mulighet for dialog. Det kan være en åpen nettside eller Facebook-gruppe.

I en innledende fase vil det være vesentlig å skape en åpen atmosfære der det oppleves mulig og greit å utveksle ulike synspunkter, visjoner og drømmer, og samtidig kritiske synspunkter. Det vil være bra å få etablert et lederskap som har evne til å ta imot ulike synspunkter, og samtidig skille mellom konstruktiv kritikk og negativ, ødeleggende kritikk. Det vil sannsynligvis også være nødvendig å balansere mellom de som ønsker rask fremdrift og de som opplever behov for stadig nye utredninger og drøfting. Menighetsrådet må helt fra starten spille en aktiv rolle.

Det er nødvendig å gi rom til synspunkter ut fra ulike perspektiver. Det vil være noen personer som primært vil være opptatt av de økonomiske sider ved et prosjekt. Andre vil sannsynlig ha mest fokus på det organisatoriske. Mange vil nok være opptatt av det ideologiske eller teologiske, om visjoner, mål og menighetsbygging. Når folk med ulike anliggende møtes er det en utfordring å finne frem til et språk og en god dialog som fører til størst mulig felles forståelse av hva man tenker og vil. Det kan være tjenlig sammen å formulere en felles visjon og formål med et prosjekt. Samtidig som dette skjer i startfasen, vil det være viktig å fortsette med å vedlikeholde denne typen samtaler utover i en prosjektfase og videre i en ev. driftsfase. Ikke minst er dette et poeng om det er en hensikt å skape varig forandring som også vil få praktiske konsekvenser for menigheten og soknet som helhet.

En strategi for å bygge eierskap kan være å etablere en givertjeneste eller å utfordre enkeltpersoner til å bidra med ulike arbeidsoppgaver. Videre kan det være klokt tidlig å bygge et nettverk for potensielle frivillige. En slik bygging av eierskap bør ikke bare avgrenses til det lokale området der det er tenkt å etablere kirkelig aktivitet, men bør inkludere hele den sammenhengen et prosjekt står i, soknet og ev samarbeidende menigheter. (Se mer om frivillighet nedenfor.)

Konklusjonen på en innledende fase med analyse, drøfting og refleksjon kan være at det skrives utkast til et *prosjektnotat og forslag til vedtekter for et prosjekt*. Dette blir så et beslutningsgrunnlag for den videre prosessen. En kan starte med å legge frem de aktuelle

dokumenter i et *forankringsmøte*. Det er et møte for alle involverte parter, samtidig som det er åpent for alle som ønsker å få informasjon og / eller uttrykke sin mening. Etter et slikt møte kan en så justere de aktuelle dokumenter og legge til rette for de formelle vedtak om et prosjekt.

Etablering og organisering av et prosjekt må vedtas av de besluttende organer i soknet, uansett hvor initiativet kommer fra. Før saken vedtas endelig i et menighetsråd/fellesråd, bør en sikre behandling i relevante organer og miljø det er naturlig å forholde seg til. Det gjelder blant annet de ansatte i soknet og ikke minst sokneprest og daglig leder/kirkeverge. I tillegg bør en forholde seg til prost og bispedømmeråd.

Der det er aktuelt å etablere en relativt omfattende aktivitet (forstått som deler av menighetsrådets virksomhet på stedet), tenker vi det er naturlig med to nivå på styringsorganer for et prosjekt:

- a) menighetsutvalg
- b) styringsgruppe

Menighetsutvalget består av representanter for de som er direkte involvert i den lokale virksomheten. Denne oppnevnes av menighetsrådet (se omtale av hjemmel for utvalg i menigheten ovenfor).

Styringsgruppen består av personer både fra menighetsutvalget, fra representanter fra menighetsrådet og aktuelle samarbeidspartnere (det kan f.eks. være ulike organisasjoner og bispedømmerådet). Det er viktig at denne forankringen hos samarbeidspartnere ikke bare er hos enkeltpersoner fra disse, men bygger på forpliktende vedtak i de forskjellige organer, som for eksempel bispedømmerådet.

Denne forankringen er viktig både i etableringsfasen og underveis i prosjektet. I løpet av en prosjektperiode vil det sannsynligvis dukke opp spørsmål og utfordringer som berører flere parter, og som det er viktig å drøfte og finne felles forståelse og gode løsninger på. Det er derfor viktig med et organ (styringsgruppe) som kan være med og avveie ulike hensyn og dilemma. Det kan for eksempel være en avveining mellom noen som ønsker mer tempo, forandring og måloppnåelse og andre som er mer opptatt av å sikre involvering, informasjon og eierskap i hele prosessen. En styringsgruppe er ikke minst viktig i de tilfeller der det blir personalskifte, blant ansatte og i styrer og råd.

I tillegg til de to styringsorganene vil det være naturlig at eventuelt ansatt(e) og de nærmeste frivillige medarbeidere utgjør et *team*. Det er de som står for den daglige driften.

Hvis en går til *ansettelse* er det nødvendig på forhånd å avklare hvem som skal være arbeidsgiver for vedkommende, og ha personalansvaret. Før ev. tilsetning bør det også avklares hvordan en ansatt medarbeider skal forholde seg til andre ansatte i menigheten(e) / fellesrådet. Det gjelder blant annet deltakelse på stabsmøter og involvering i hverandres arbeid.

Lokaler

Før det kan være aktuelt å etablere aktiviteter i form av bl.a. gudstjenester, trosopplæring for barn og unge, vil det være behov for å finne frem til et egnet lokale. Ut fra ulike erfaringer skisseres her noen mulige løsninger, der det ikke er kirke:

- Menighetshus eller bedehus i nærmiljøet. Dersom dette er lokaler som ikke eies av Den norske kirke, vil det være nærliggende å forhandle frem en leieavtale eller ev. å overta et slikt bygg.
- Leie av offentlig lokale for tidsavgrenset bruk. Dette kan for eksempel være leie av skolens gymsal til bruk på søndager og ev. andre tider i løpet av uken.
- Leie av privat lokale. Det kan for eksempel være et møterom eller flere rom i et forretningsbygg eller boligkompleks i nærområdet.

Hvilke løsninger og avtaler en kan få til vil naturligvis være avhengig av de økonomiske betingelser og hvor mye kirken / prosjektet har mulighet for å betale. Valg av lokale må også vurderes i lys av det tidsperspektivet en ser for seg. Det kan være forskjell om en tenker seg en kort overgang før det blir bygd en kirke, eller om det vil være en løsning på ubestemt tid. Ved valg av lokale bør en også være oppmerksom på at noen bygg kan bære med seg en historie. Bygget kan være symbolbærer for en bestemt tradisjon eller verdier i lokalmiljøet. For noen vil det sannsynlig være positivt, mens det for andre kan være motsatt. Dette bør menighetens ledere reflektere over ved valg av lokale.

Økonomi

Det er viktig å ha et gjennomtenkt økonomisk opplegg for et prosjekt. Det må være realistiske budsjett som alle berørte parter kan gi sin tilslutning til. Allerede i etableringsfasen kan det også være klokt å tenke på hva som kan være de økonomiske rammene i en driftsfase. En del av prosjektfasen vil da være en periode der man arbeider mot å etablere de økonomiske rammer man planlegger. Dette er ikke minst viktig i de tilfeller der en ønsker å ansette person(er). Hvordan en tenker seg en permanent løsning for personale, bør også være avgjørende for hvor en legger ansvaret for ansatte i prosjektfasen.

Det er noen spørsmål knyttet til økonomi vi tenker det vil være klokt å drøfte ved etablering av et prosjekt:

- Er det nødvendig med ansatt(e) medarbeider(e) eller kan en eventuelt ha en frivillig som står som primus motor for et prosjekt?
- Hvilke muligheter er det for ekstern finansiering i en prosjektperiode? F.eks. fra NMS eller andre samarbeidende organisasjoner. Er det mulige legater eller fond en kan søke støtte fra?
- Hvilke muligheter ser en for innsamling og givertjeneste? Hvem skal eventuelt være målgruppe for innsamling, og hvilke potensiale er det realistisk å regne med i målgruppen?
- Kan fellesrådet og bispedømmet omdisponere midler / personalressurser?
I denne forbindelse er det naturlig å drøfte om menigheten skal legge deler av den etablerte virksomhet til det nye stedet, slik som forordnede gudstjenester, dåp, trosopplæring, begravelser. Eller vil en primært satse på fellesskapsbyggende tiltak for voksne / familier?

Uansett hvilke formål en har for et prosjekt, blir det et spørsmål om hva som er et realistisk inntektsbudsjett for å dekke de antatte utgifter.

Frivillige

Uansett om en velger å ansette personer i et prosjekt eller ikke, vil en sannsynligvis i stor grad være avhengig av frivillig innsats fra lokalmiljøet. Det vil da være nyttig å reflektere over hvilke holdninger en har til frivillige og hvordan en skal tilrettelegge for frivillig engasjement.

Vi tenker det er naturlig å betrakte frivillige som likeverdige medarbeidere, og ikke bare noen som skal avlaste ansatte. Vi ser for oss ulike typer, funksjoner og oppgaver for frivillige:

1. Praktiske – hjelpefunksjoner, gjerne knyttet til nødvendige oppgaver ved et bygg / lokale.
2. Styremedlemmer - de som er med på å drøfte strategi og å ta del i ledelse av virksomheten.
3. Sosiale – de som bygger relasjoner, er et ansikt utad og kan være med i å inkludere nye mennesker.
4. Gründere – de som er initiativtakere og er med på å dra lasset i en nyetablering.
5. Spontane – de som ser og tar på seg konkrete og avgrensede oppgaver.
6. Kreative – folk som har evne til å skape noe nytt, som for eksempel web-sider, sang- og musikk arbeid, dekoratører, kunst/utsmykning osv.

Disse ulike typer kan være nyttige å ha i mente når en skal utfordre til ulike oppgaver og roller. Det finnes naturligvis andre måter å definere og kategorisere frivillige på.

Ved *rekruttering* av frivillige ser vi det som naturlig å ta utgangspunkt i den enkeltes engasjement, ressurser og kompetanse. Det kan for eksempler være voksne som engasjerer seg i kirkens barnarbeid fordi de selv har barn i aktuell alder. Det kan være personer som bruker sin kompetanse fra sitt yrke ved å være frivillig med ansvar for f.eks. lyd og bilde. Det kan også være personer som bidrar i forkynnelse og undervisning.

Noen ganger kan den frivillige være medhjelper for den / de ansatte, og andre ganger kan den / de ansatte være medhjelper for frivillige. Kanskje det siste er vel så viktig når en skal bygge opp et menighetsfelleskap, at ansatte legger til rette for at flest mulig kan bli engasjert med sine gaver og sin utrustning. Det er bare fantasien som setter grenser for hvordan en kan samarbeide og utnytte de menneskelige ressursene som finnes i lokalmiljøet. Det er grunnleggende at det skapes relasjoner mellom mennesker og at det er noen som tar ansvar for en tilretteleggende rolle for de menneskelige ressurser som finnes.¹⁹

Helhetlig prosess

Ved at det settes i gang et utviklingsprosjekt i en del av et sokn eller flere samarbeidende sokn gir det en god anledning til å reflektere over utvikling av soknemenigheten(e) som helhet. Organisering av et avgrenset prosjekt vil samtidig gjøre noe med helheten en arbeider innenfor. Det er derfor nødvendig å spørre seg hvordan de ulike enhetene / menighetsfelleskap best kan samvirke. En kan stille spørsmål som: Hva kan en lære sammen? Hvordan kan enhetene komplementere hverandre? Hvordan kan en sammen nå bredere ut i lokalmiljøet? Hvis det ikke blir et godt samvirke mellom modernemenigheten og en ny enhet, kan det lett føre til utvikling av ulike forventninger og mål, og dernest uenighet og motstand mot et prosjekt.

¹⁹ For nærmere drøfting av frivillige og forholdet mellom ansatte og frivillige i menigheter, anbefales Fretheim mfl. IKO-Forlaget 2014 og 2016, og Heitmann 2011. TPT 2/15 har også relevante artikler om emnet.

Det er avgjørende at ev. ansatte / et team i et prosjekt ikke blir isolert i forhold til menigheten som helhet. Kommunikasjon er viktig, både i startfasen og underveis. For å sikre god kommunikasjon og hindre misforståelser og ulik forståelse av virksomheten, vil det være nyttig å ha gode rutiner for faste møtepunkt mellom de som er engasjert på det nye stedet og alle relevante medarbeidere i hele menigheten/soknet. Det kan også være klokt at prosjektmedarbeidere deltar på kurs, foredrag, planleggingsmøter mm sammen med andre.

Vi vil også anbefale at det etableres en *mentorordning*. Det kan være en erfaren person som ikke er en del av prosjektet eller menigheten, men kommer med et utenfra-blikk. En mentor kan forholde seg både til de sentrale medarbeidere (team og styringsgruppe) og også menigheten som helhet, for å påse at det blir en god og relevant kommunikasjon. En mentorordning kan evt. sees i sammenheng med andre utviklingsprosesser i menigheten, som utvikling av trosopplæringen eller et helhetlig menighetsutviklingsprosjekt. En slik sammenkopling kan være med på å sikre at en nyetablering blir godt integrert i hele menigheten.

Evaluerings - mulig overgang til driftsfase

Målet med et prosjekt er sannsynligvis å etablere ny permanent kirkelig aktivitet på stedet. Erfaringer fra tidligere prosjekter (spesielt i regi av NMS) viser at et treårsprosjekt er en relativt kort periode for å få avklart mulig permanent drift, slik som økonomiske rammer og organisering. Spesielt utfordrende kan det være når en har ansvar for ansatte. Det kan være behov for å vise en stor grad av fleksibilitet i overgangen fra en prosjektfase til en driftsfase. For det første vil det være klokt å planlegge en driftsfase så tidlig som mulig, parallelt med et prosjektarbeid. For det andre må en være åpen for at en prosjektfase kan bli forlenget for å få de nødvendige avklaringer for videre drift. Erfaringen tilsier at det gjerne tar 8-10 år før et arbeid er etablert og har funnet sin driftsform.

Vi vil anbefale at en i god tid, ca. et år før planlagt avrundning av prosjektperioden setter i gang en evaluering og systematisk vurdering av mulighetene for videre drift. Ideelt bør det være en person utenom det operative teamet som har ansvar for en slik prosess. Vi ser for oss at en slik prosess kan inneholde flere elementer:

- Beskrive fakta om virksomheten de første årene av prosjektet (om tiltak, deltakelse, økonomi, bemanning, lokaler mm)
- En evaluering av medlemmer / deltakere i den nye menighetsplanten / prosjektet. Det kan være i form av et spørreskjema eller intervju med et utvalg av deltakere på ulike arrangement og tiltak.
- En systematisk drøfting av ulike sider ved prosjektet og mulighet for videre drift, i de aktuelle organer og miljø: team, styringsgruppe, referansegruppe, stab i hele menigheten, menighetsråd / fellestråd.

På grunnlag av beskrivelse, evaluering av medlemmer / deltakere og innspill fra drøftingene, lages et status- / evalueringsnotat. Her kan en eventuelt drøfte og peke på mulige veier for hva som kan være løsningen etter prosjektfasen. Notatet kan så brukes til:

- Informasjon for et åpent evaluerings- og drøftingsmøte for alle involverte og interesserte.
- Del av et beslutningsgrunnlag for de organer som skal ta avgjørelse om veien videre, ikke minst menighetsrådet.

Veien videre - referanser

Hvis et prosjekt går over i en driftsfase vil det være avgjørende at en fortsatt har bevissthet på behovet for forankring, gode relasjoner til aktuelle medarbeidere og veiledning i den videre

drift. Vi nevner her noen nyttige adresser / referanser det kan være aktuelt å kontakte for støtte og hjelp, både for et mulig prosjekt og en virksomhet:

Kirkerådet, Den norske kirke: <https://kirken.no>

KA – Arbeidsgiverorganisasjon for kirkelig virksomhet: <http://www.ka.no/>

NMS: <http://www.nms.no/menighet/>

NMS' nettverk for misjonale menigheter: <http://www.nms.no/nettverk/>

VID - Stavanger (MHS): Senter for menighetsutvikling: <http://www.mhs.no/?559>

MF – MUV: <http://www.mf.no/muv-utvikler-menigheter>

D. Etterord – noen utfordringer til videre vurdering

Intensjon med dette notatet er å stimulere til at Den norske kirke i større grad tar hensyn til demografiske endringer, og i økende grad legger til rette for kirkelige virksomhet der det er behov for det. Vi har pekt på noen utfordringer og muligheter. Mulighetene vi har pekt på er i hovedsak knyttet til erfaringer med menighetsplanting som prosjektarbeid, slik det har vært gjort i samarbeid mellom NMS og menigheter i kirken.

Vi ser at det er mange utfordringer man står overfor som ikke raskt lar seg løse. Dette knytter seg ikke minst til de juridiske og økonomiske rammer som Den norske kirke arbeider under. Når dette skrives gjelder fortsatt kirkeloven av 1996. Den setter relativt stramme rammer for kirkelig organisering, og prioritering av økonomiske midler. De økonomiske rammene og bemanning i den enkelte menighet avgjøres i all hovedsak av to forhold, ressurser/lønn til prester og trosopplæringsmidler som tildeles fra bispedømmerådet, og økonomiske bevilgninger fra kommunen. De aller fleste av disse midlene er over lang tid blitt tilpasset en bestemt drift, med tilhørende bemanning. Det er ikke lett å endre raskt på dette.

Bevilgningene fra bispedømmet / staten skjer i stor grad etter formelle kriterier, i hovedsak etter antall medlemmer i soknet / soknene. Hvordan en organiserer seg innen soknet har ingen direkte innvirkning på de økonomiske rammene. De kommunale midler bevilges på grunnlag av utredning fra kirkelig fellesråd og vedtak i kommunestyret, både til investeringer og drift. Det er her visse muligheter for å argumentere for og forhandle seg frem til økte bevilgninger, ut fra dokumenterte behov / ønsker. Vesentlige endringer i demografien kan være en slik grunn som skaper behov for å legge om / endre på kirkens virksomhet.. Erfaringer tilsier at kommunale bevilgninger i stor grad følger trenden i bevilgninger på andre sektorer i lokalsamfunnet.²⁰ Det er flere erfaringer fra de siste 10-årene at det tar lang tid fra forslag om kirkebygg til det ev. blir aktuelt å bevilge midler til nytt kirkebygg med tilhørende driftsmidler.

Det er en viss usikkerhet knyttet til de økonomiske rammer fra stat og kommune i fremtiden. Det er derfor grunn til å arbeide kreativt med å finansiere nye tiltak / utvidelse av virksomhet. Det kan være prosjektorganisert virksomhet i flere perioder, som gir mulighet til å søke prosjektmidler ulike steder. Her vil kommunen fortsatt kunne være en nærliggende samarbeidspartner. En omorganisering av deler av virksomheten, ved å flytte personell og økonomi fra andre deler av kommunen og prostiet kan være en langsiktig strategi. Samtidig kan det i fremtiden bli mer aktuelt å arbeide for økte innsamlede midler og eksterne

²⁰ Det er vanlig å betrakte kirken som en av flere sektorer i kommuneøkonomien, og bevilgninger til kirken sees i sammenheng med kommunens totale økonomi. Ved bruk av nøkkeltall fra Kommune-Stat-Rapportering (KOSTRA) er det vanlig at kommuner sammenligner seg med hverandre på bevilgning til kirkelige formål.

sponsorer. Samarbeid med andre menigheter og organisasjoner kan også være en måte å øke ressursene på.

Når det gjelder de juridiske rammer og strukturer er det tegn som tyder på at det vil bli større fleksibilitet i årene som kommer. Det henger sammen med at det mest sannsynlig blir en noe kortere kirkelov eller felles rammelov for alle trossamfunn med virkning fra 2020.²¹ Innen denne relativt vide rammen vil så Den norske kirke utforme sin ordning og sitt regelverk. Det er en utfordring hvordan kirken skal videreføre og ev. utvide de hjemlene som er i dagens kirkelov og regelverk for å etablere nye menigheter, og ha en relasjon til ulike former for menigheter. Vi legger til grunn at det er en fordel for alle parter at der en forutsigbarhet i hvordan ulike menighetsfellesskap skal legge til rette sin relasjon til den offisielle / normale kirkelige struktur og organisasjon. Det må blant annet tas stilling til om det skal være en eksplisitt hjemmel for å etablere profil- og områdemenigheter. Hvordan en skal tilpasse internasjonale menigheter er mer påtrengende med økt innvandring.

Et samfunn i endring utfordrer de kirkelige myndigheter til å legge til rett for økt fleksibilitet i den kirkelige struktur og i sin praksis. Vår holdning er at en normal-struktur ikke må være til hinder for å etablere nye enheter som kan fremme kirkens mål. Vi ønsker at flest mulig skal få del i kirkelig betjening med ord og sakramenter, og bli innlemmet i et kirkelig fellesskap.

24.05.2016 eb

E. Bøker/artikler:

- Berge, Arne 2011: Ein kyrkjelyd med fleire gudstenestefellesskap? I *Halvårsskrift for praktisk teologi 2- 2011*. Luther forlag. s.4-16
- Birkedal, Hegstad og Lannem 2011: *Sammen i forandring. Refleksjoner om menighetsutvikling i folkekirken*. IKO-forlaget.
- Birkedal, Hegstad, Lannem (red) 2012: *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*. IKO-Forlaget. Prismet-bok
- Birkedal, Erling 2015: Menighetsutvikling i folkekirkeperspektiv, i *Folkekirke nå. Verbum Akademisk*. s.155-165.
- Hegstad, Harald 2009: *Den virkelige kirke*. Tapir.
- Fretheim, Kjetil mfl. (red) 2014: *Ansatte og frivillige. Endringer i Den norske kirke*. Prismet-bok. IKO-forlaget.
- Fretheim, Kjetil mfl. (red) 2016: *Frivillighetens organisering* (arb.tittel - i arbeid). Prismet-bok. IKO-forlaget.
- Heitmann, Jan H. 2011: Samhandling i menighetsutviklende prosesser. I: Prismet 4-2011, s. 243-257
- Kirkeloven: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-07-31>
- Menighetsutvikling i Stavanger bispedømme 2005. Utredning Stavanger bispedømmeråd.
- Nielsen, Henrik Bundgaard: Kirkefondets vision den gang og nu: At bygge kirker og menigheter. I: *Kirken i dag 1/2015*. Kirkefondet, Fredriksberg, København.
- Nordhaug, Halvor 2006: *En kirke for folket*. Luther forlag.
- Rasmussen, Rune 2004: *Misjonerende menighet*. Verbum forlag.
- Rønnestad, Gunnar 2010: Etablering av nye menigheter i Den norske kirke: et kirkerettslig perspektiv. I *Halvårsskrift for praktisk teologi 1- 2010*. Luther forlag. s. 14-25.
- *Tidsskrift for Praktisk Teologi 2/2015*. Luther Forlag. (Flere artikler om menighetsutvikling.)

²¹ Se nærmere om endringer i relasjonen mellom stat og kirke og kirkeordning her: <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkeordning/>